Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(2)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

NAVOIY VILOYATI TUPROQ-IQLIM SHAROITIDA MEVALI BOG‘LAR VA UZUMZORLARNI YETISHTIRISHNING ZAMONAVIY AGROTEXNOLOGIK USULLARI

Shamsiddinov Quvonchbek Azamatovich
Agrotexnika bo‘limi boshlig‘i
Yarashev Komil Naimjonovich
Seleksiya bo‘limi boshlig‘i
Akademik Mahmud Mirzayev nomidagi Bog‘dorchilik, uzumchilik va vinochilik ilmiy-tadqiqot institutining Navoiy ilmiy-tajriba stansiyasi

Annotatsiya. Maqolada Navoiy viloyati sharoitida mevali bog‘lar va uzumzorlarni barpo etish hamda parvarishlashning zamonaviy agrotexnologik yo‘nalishlari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Hududiy tavsiyanoma, meteorologik ma’lumotlar va xalqaro agronomik qo‘llanmalar solishtirilib, maydonni baholash, nav–payvandtag uyg‘unligi, sug‘orish, oziqlantirish va o‘simliklarni himoya qilishning o‘zaro bog‘liqligi yoritildi. Tuproq sho‘rlanishi bilan sug‘orish suvi sifatini alohida aniqlash, tomchilatib sug‘orishni namlik kuzatuvlari bilan boshqarish hamda hosil yuklamasini o‘sish kuchiga moslashtirish asosiy yo‘nalishlar sifatida ajratildi. Ekish zichligining hisobiy misollari, mavsumiy ishlar jadvali va sug‘orish qarorini qabul qilish sxemasi keltirildi. Tavsiyalar bog‘ning yoshi, mahsulot yo‘nalishi, tuproq tarkibi va suv ta’minotiga qarab aniqlashtiriladi. Maqola narrativ ilmiy sharh bo‘lib, mahalliy dala tajribasi yoki tasdiqlangan iqtisodiy samaradorlik natijalarini taqdim etmaydi.

Kalit so‘zlar: Navoiy, intensiv bog‘, uzumzor, payvandtag, tomchilatib sug‘orish, fertigatsiya, sho‘rlanish, tuproq namligi, agrotexnologiya.

Kirish

Bog‘ va tokzor ko‘p yillik ishlab chiqarish tizimidir. Maydon, ko‘chat yoki sug‘orish loyihasini tanlashdagi xato keyingi yillarda qo‘shimcha xarajat keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli zamonaviy texnologiyaning vazifasi ekish zichligini

oshirish bilangina cheklanmaydi: ildiz muhiti, suv ta’minoti, o‘simlikning o‘sish kuchi va mahsulot sifati o‘zaro muvofiqlashtirilishi kerak.

Ishning maqsadi Navoiy sharoitiga mos agrotexnologik qarorlar ketma-ketligini taklif etishdir. Tahlilda avval maydonning cheklovchi omillari aniqlanadi, keyin ko‘chat va parvarish tizimi tanlanadi. Natijani baholash uchun yalpi hosildan tashqari sotiladigan mahsulot, sarflangan suv va xarajatlar ham hisobga olinadi.

Hududiy sharoit va tahlil usuli

Navoiy meteorologik stansiyasining JMA ClimatView bazasidagi oylik harorat me’yorlari yozgi issiqlik fonini ko‘rsatadi. Iyun, iyul va avgust uchun qiymatlar mos ravishda 28,7; 30,8 va 28,2 °C ga teng [2]. Bitta stansiya viloyatdagi barcha bog‘lar mikroiqlimini ifodalamaydi; pastqam joy, qiyalik, shamol ta’siri va sug‘oriladigan maydon atrofidagi sharoit alohida baholanadi.

1-rasm. NAVOI stansiyasining oylik harorat me’yorlari. JMA ClimatView [2] asosida tuzildi. Ochiq jadvalda me’yorning tayanch davri ko‘rsatilmagan. Grafik 2026-yilning amaldagi ob-havo kuzatuvlari emas.

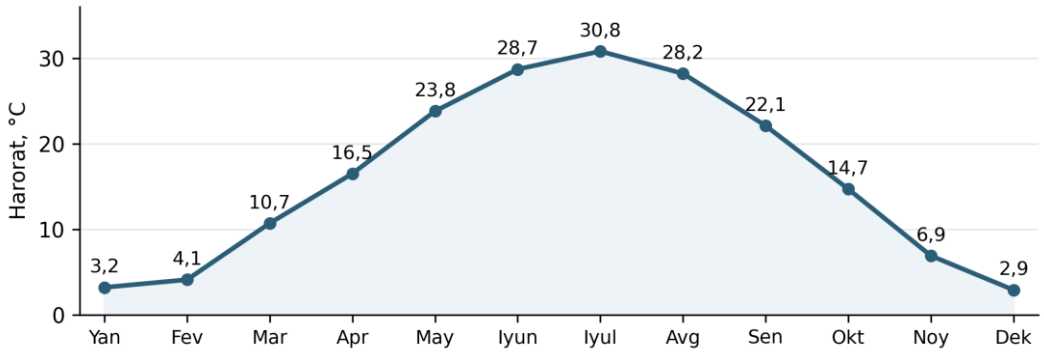

Mazkur sharhda viloyat tuproqlariga yagona mexanik tarkib, unumdorlik yoki sho‘rlanish darajasi berilmadi. Bunday ko‘rsatkichlar aniq yer uchastkasida aniqlanishi kerak. Ayniqsa, ilgari sug‘orilgan maydon, yangi o‘zlashtiriladigan yer va relyefi farqlanadigan qismlarni bitta o‘rtacha namuna bilan tavsiflash agrotexnik qarorni noto‘g‘ri yo‘naltirishi mumkin.

Manbalar va ularni qo‘llash chegarasi

Ish narrativ ilmiy sharh usulida tayyorlandi. Navoiy bo‘yicha rasmiy tavsiyanoma

[1], JMA iqlim ma’lumotlari [2], FAOning suv rejimi va sho‘rlanishga oid qo‘llanmalari [3–6], OIV hamda universitetlarning amaliy tavsiyalari ko‘rib chiqildi. Manbalar tuproq, ekish loyihasi, suv, oziqlantirish va o‘simlikni boshqarish yo‘nalishlari bo‘yicha qiyoslandi. Murojaat sanasi — 2026-yil 31-oktabr.

Quyidagi sxema va jadvallar manbalarga tayangan amaliy sintezdir. Ekish zichligi arifmetik hisob, sug‘orish misoli esa shartli hisob sifatida beriladi. Suv tejalish foizi, mahalliy hosildorlik yoki xarajat qoplanish muddati haqida tajriba ma’lumoti bo‘lmagani sababli bunday natijalar keltirilmaydi. Tavsiya etilgan yondashuvni xo‘jalik sharoitida kuzatuv va solishtirma sinov bilan tekshirish lozim.

Tuproq va suvni baholashdan boshlanadigan texnologiya

Bog‘ yoki tokzor barpo etishdan avval maydon tuproq tuzilishi va suv harakatiga ko‘ra bir xil qismlarga ajratiladi. Tuproq kesmasida zich qatlam, ildiz o‘tishiga to‘siq, namlanish izlari va drenaj holati ko‘riladi. Namuna nuqtasi, qatlam chuqurligi va sana qayd etilishi keyingi tahlillarni qiyoslashga imkon beradi. Har bir namuna uchun laboratoriya usuli ham yozilishi kerak [4, 5, 10].

1-jadval. Bog‘ va tokzor loyihasidan oldingi asosiy diagnostika ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	Nimani aniqlaydi	Qarorga ta’siri
Mexanik tarkib va qatlamlanish	Suv o‘tishi va ildiz joylashish muhiti	Sug‘orish davomiyligi, tomizgichlar joyi va yerga ishlov
Tuproq ECe, dS/m	To‘yingan pasta ekstraktidagi elektr o‘tkazuvchanlik	Sho‘rlanish xavfi va ekin–payvandtag mosligi
Suv ECw, dS/m	Sug‘orish suvining elektr o‘tkazuvchanligi	Tuz kirimi va suv manbasini baholash
SAR va ion tarkibi	Natriy nisbati, xlorid va bor kabi ionlar	Infiltratsiya hamda o‘simlikka xos zaharlanish xavfi
pH va oziqa elementlari	Reaksiya muhiti va oziqlanish cheklovlari	Tahlilga asoslangan o‘g‘itlash rejasi
Drenaj va sizot suvi	Ortiqcha suvning chiqishi va qayta sho‘rlanish xavfi	Maydonni meliorativ tayyorlash zarurati

ECe bilan ECw bir xil kattalik emas: birinchisi tuproq ekstraktiga, ikkinchisi sug‘orish suviga tegishli. Ularni bevosita almashtirish mumkin emas. Suvning tuproqqa

singish xavfi SAR bilan birga umumiy tuzlilikka ham bog‘liq. Daraxt va toklarning ayrim ionlarga chidamliligi tur hamda payvandtag bo‘yicha farqlanadi; shu sababli bitta universal chegara barcha ekinlarga tatbiq etilmaydi [4, 5].

Sho‘rlanishni boshqarish

Tomchilatib sug‘orish ildiz atrofida namlikni boshqaradi, lekin tuzni maydondan o‘zi chiqarib yubormaydi. Tuzlar namlangan hudud chetida to‘planishi mumkin. Sho‘r yuvish zarurati suv va tuproq tahlili, drenaj imkoniyati hamda tanlangan ekinning chidamliligi asosida belgilanadi. Suvning chiqish yo‘li yetarli bo‘lmasa, ortiqcha suv berish sizot suvi ko‘tarilishi va qayta sho‘rlanish xavfini oshiradi [4].

Amaliy reja uchta yozuvni birlashtirishi maqsadga muvofiq: tuproq tahlili xaritasi, suv manbalari pasporti va parvarish bloklari sxemasi. Bir blok ichida o‘sishi sust qism paydo bo‘lsa, uni umumiy o‘g‘it me’yorini oshirishdan oldin alohida tekshirish kerak. Muammo sho‘rlanish, zichlanish, notekis sug‘orish yoki ko‘chat sifati bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Nav va payvandtagga mos bog‘ hamda tokzor loyihasi

Nav tanlashda mahsulotning bozori va foydalanish yo‘nalishi oldindan aniqlanadi. Yangi iste’mol uchun meva, saqlanadigan mahsulot, mayiz va qayta ishlash xomashyosining sifat talabi bir xil emas. Mahalliy tavsiyanomada Navoiy sharoiti uchun navlar, payvandtaglar va ekish sxemalari keltirilgan [1]. Ular aniq maydonning suv sifati, tuprog‘i va texnika imkoniyatlari bilan birgalikda ko‘rib chiqiladi.

Payvandtag daraxt o‘sish kuchi, ildiz tizimi va ayrim tuproq cheklovlariga moslashuviga ta’sir qiladi. Kuchsiz o‘suvchi payvandtagdagi zich bog‘da tayanch, muntazam suv ta’minoti va toj boshqaruvining uzluksizligi loyihaning bir qismi bo‘ladi. Ko‘chatning nav va payvandtagi hujjatda ko‘rsatilishi, ildizi sog‘lom va kelib chiqishi kuzatiladigan bo‘lishi kerak. Tanlov faqat ko‘chat narxi bilan cheklanmaydi [1, 5].

Hududiy tavsiyanomada olmaning Gala va Mantet navlari uchun M-IX, nokning Vilyams navi uchun BA29, olxo‘rining Berton va Vengerka Fioletovaya navlari uchun Mirabolano payvandtaglari keltirilgan [1]. Bu kombinatsiyalar sho‘rlanishga chidamlilik

kafolati emas; ular tuproq tahlili va mahalliy sinov bilan tekshiriladi.

2-jadval. Ekish oralig‘idan nazariy ko‘chat sonini hisoblash misollari

Loyiha misoli	Qator × tup oralig‘i, m	Hisobiy son, tup/ga
Zich mevali bog‘ varianti	4 × 1,5	1 667
Mevali bog‘ varianti	4 × 2	1 250
Kengroq oziqlanish maydoni	5 × 3	667
Tokzor varianti	3 × 2,5	1 333
Tokzor varianti	4 × 3	833

Izoh. Sonlar 10 000 m² ni bir tupga ajratilgan maydonga bo‘lish orqali qayta hisoblandi va butun songa yaxlitlandi. Yo‘llar, burilish joylari va boshqa xizmat maydonlari hisobga olinmagan. Misollar barcha navlar uchun majburiy ekish me’yori emas.

Qator oralig‘i toj yoki tok shakli, yorug‘lik tushishi, tayanch konstruksiyasi va agregatning xavfsiz harakatiga mos tanlanadi. Maydon chekkasida texnika burilishi uchun joy ajratilmasa, hisobiy zichlik amalda saqlanmaydi. Pollinator nav talab etiladigan meva turlarida gullash muddatlarining mosligi va joylashish sxemasi loyiha bosqichida hal qilinadi.

Seleksion materialni hududda tekshirish

Yangi navni katta maydonga yoyishdan oldin kichik sinov blokida uning kurtak yozishi, gullashi, pishishi va meva sifati qayd etilishi maqsadga muvofiq. Birinchi hosilning ko‘rinishi yakuniy baho bo‘la olmaydi. Bir necha mavsumdagi barqarorlik, qishdan chiqish, issiq davrdagi holat va sotiladigan mahsulot ulushi qiyoslanadi. Taqqoslanadigan variantlarda ko‘chat yoshi, tuproq hamda parvarish imkon qadar bir xil saqlanadi.

Ekishdan keyin yosh ildiz tizimini muntazam tekshirish, ko‘chat tutishini qayd etish va qurigan tuplarning sababini aniqlash zarur. Dastlabki yillardagi parvarish maqsadi daraxt yoki tokning sog‘lom tuzilmasini shakllantirishdir; hosil yuklamasi shu maqsadga mos belgilanadi.

Suv ehtiyojini hisoblash va sug‘orishni boshqarish

Sug‘orish vaqti faqat kalendar bilan belgilanmaydi. FAO usulida me’yoriy sharoitdagi ekin evapotranspiratsiyasi — ETc — etalon evapotranspiratsiya ETo ni ekin koeffitsiyenti Kc ga ko‘paytirish orqali baholanadi [3]. ETo uchun harorat bilan birga nurlanish, namlik va shamol ma’lumotlari zarur. Kc o‘simlik rivojlanishi va yer yuzasining qoplanishiga qarab o‘zgaradi; boshqa hudud qiymati tekshiruvsiz ko‘chirilmaydi.

2-rasm. Sug‘orish qarorini shakllantirishning konseptual sxemasi. FAO suv balansi yondashuvi [3] va namlik datchiklaridan foydalanish tamoyillari [15] asosidagi amaliy sintez. Bu gidravlik montaj chizmasi emas.

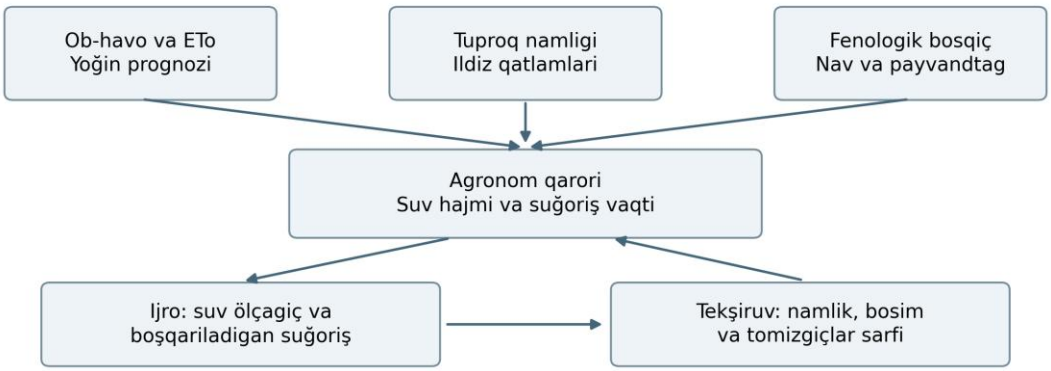

Hisobiy misol. ETo shartli ravishda 5 mm/kun, Kc esa 0,8 deb olinsa, ETc 4 mm/kun bo‘ladi. Bir gektarda 1 mm suv 10 m³ ga teng, demak, mazkur shartli ETc 40 m³/ga ga mos keladi. Bu tayyor sug‘orish me’yori emas: samarali yog‘in, tuproqdagi suv zaxirasi, tizim yo‘qotishlari va zarur bo‘lsa sho‘r yuvish talabi alohida hisobga olinadi [3, 4].

Namlik datchigi ildiz faol bo‘lgan qatlamlarni ifodalashi kerak. Uni faqat doim nam turadigan tomizgich tagiga o‘rnatish butun ildiz zonasini noto‘g‘ri baholashi mumkin. Bir nechta chuqurlik va vakillik nuqtalaridan ma’lumot olish, tuproqqa mos kalibrlash va o‘lchovni dala kuzatuvi bilan solishtirish tavsiya etiladi [15]. Bir datchikdagi signal butun xo‘jalik uchun avtomatik buyruqqa aylantirilmaydi.

Tizimda suv o‘lchagich, mos filtr, bosim nazorati va bloklar bo‘yicha boshqaruv

bo‘lishi kerak. Tomizgichlarning boshlang‘ich, o‘rta va oxirgi qismlaridagi sarfi o‘lchanib, notekislik manbasi aniqlanadi [13]. Suv taqchilligida cheklangan sug‘orish usuli yosh, zaif yoki sho‘rlangan ekinlarga umumiy yechim sifatida berilmaydi. Vino uzumidagi sifat maqsadlari xo‘raki uzumning yirik dona talabi bilan bir xil emas [6, 7].

Oziqlantirish va tuproq yuzasini boshqarish

Fertigatsiya — o‘g‘itni sug‘orish suvi bilan berish — oziqa moddalarini o‘simlik ehtiyojiga yaqin muddatlarda yetkazishga xizmat qiladi. Doza tuproq va o‘simlik tahlili, kutilayotgan hosil hamda boshqa manbalardan kiradigan oziqa bilan muvofiqlashtiriladi. Barcha o‘g‘itlar tomchilatish tizimiga mos emas: eruvchanlik, suv sifati va aralashma mosligi tekshiriladi [8, 9].

Kalsiyli va fosfatli birikmalar ayrim sharoitda cho‘kma hosil qilib tomizgichni berkitishi mumkin [8]. O‘g‘it idishi va suv manbasi orasida teskari oqimdan himoya bo‘lishi, oziqlantirishdan so‘ng quvurlar toza suv bilan tizimga mos davomiylikda yuvilishi kerak [9]. Tiqilib qolgan tizimda o‘g‘it miqdorini oshirish oziqlanish notekisligini bartaraf etmaydi.

Organik qoldiq bilan mulchalash va organik moddani saqlash tuproq yuzasi himoyasi hamda strukturasini yaxshilashga xizmat qiladi [10]. Mulcha tanaga zich uyilmaydi. Qator orasidagi qoplovchi ekin esa suv uchun raqobat qilishi mumkin: uni tanlash va o‘sishini to‘xtatish muddati suv zaxirasi bilan muvofiqlashtiriladi [11]. Suvi cheklangan yosh bog‘da butun yoz yashil qoplama saqlash avtomatik ravishda foydali deb hisoblanmaydi.

3-jadval. Fenologik bosqichlarga mos namunaviy agrotexnik ishlar rejasi

Bosqich	Asosiy ish	Tekshiriladigan belgi
Tinch davr va kurtak yozish oldi	Tahlil, kesish, tayanch va sug‘orish tizimini ko‘rikdan o‘tkazish	Qishki shikast, tuz va namlik holati
Kurtak yozish va gullash	Suv rejimi, changlanish va dastlabki fitosanitar kuzatuv	Fenologiya, tuproq namligi, gul holati
Meva tugish va o‘sish	Hosil yuklamasi, bo‘lib oziqlantirish, novdalarni tartibga solish	O‘sish kuchi, tomizgich sarfi, zararlanish
Pishish va yig‘im	Sifat kuzatuvi, issiqdan zararlanish nazorati, saralash	Meva holati va mahsulotga xos yetilganlik
Yig‘imdan keyin	Suv va oziqa rejimini baholash, sanitariya, mavsum hisobi	Barg faoliyati, hosil sifati, resurs sarfi

Jadvaldagi bosqichlar qat’iy oylar bilan almashtirilmaydi: nav va yil ob-havosi rivojlanish muddatini o‘zgartiradi. Rejada ishning sanasi, bajarilgan maydon va tekshiruv natijasini yozish uchun xo‘jalik jurnali yuritilishi tavsiya etiladi. Keyingi mavsum rejasi shu yozuvlarga tayangan holda tuzatiladi.

Toj boshqaruvi va o‘simliklarni uyg‘unlashgan himoya qilish

Daraxt toji va tok novdalarini boshqarishda barg yuzasi, yorug‘lik va hosil yuklamasi muvozanati saqlanadi. Haddan tashqari zich tokda ichki barglar soyalanadi; ortiqcha ochilgan meva esa issiqdan zararlanishi mumkin. Barg siyraklashtirish darajasi o‘sish kuchi va quyosh ta’siriga moslanadi. Issiq davrda shingillarni birdan ochib qo‘yish o‘rniga, ayniqsa kunning ikkinchi yarmida ularni himoyalovchi barglar hisobga olinadi [12].

Uyg‘unlashgan himoyada sog‘lom ko‘chat, sanitariya, toj ichidagi havo almashinuvi va muntazam kuzatuv birgalikda qo‘llanadi. Barg, novda va mevadagi alomatlar tashxis bilan bog‘lanadi; zararkunanda va foydali organizmlar ham qayd etiladi [14]. Kimyoviy ishlov zarurat bo‘lganda, muayyan ekin va obyekt uchun amaldagi ruxsat hamda yorliq talablari tekshirilib belgilanadi. Takroriy ishlov qarori oldingi tadbir natijasini ko‘rmasdan qabul qilinmaydi.

Raqamli kuzatuv va samaradorlikni baholash

Oddiy elektron jurnal, suv hisoblagich va namlik kuzatuvi raqamli boshqaruvning boshlang‘ich darajasi bo‘la oladi. Har bir blok uchun ekin, nav, payvandtag, yosh,

maydon, sug‘orish va hosil qaydlari bog‘lanadi. Masofadan olingan tasvir yoki o‘sishdagi rang farqi tekshirish kerak bo‘lgan joyni ko‘rsatadi; u o‘z-o‘zidan kasallik yoki oziqa tanqisligi tashxisi emas.

Taklif etilayotgan baholashda suv sarfi m³/ga, bozorga chiqarilgan hosil kg/ga, nasos energiyasi kWh/ga va jami xarajat alohida yuritiladi. Sotiladigan hosilni berilgan sug‘orish suvi hajmiga bo‘lish kg/m³ ko‘rsatkichini beradi. Uni ekinning haqiqiy evapotranspiratsiyasiga nisbatan suv mahsuldorligi bilan aralashtirish mumkin emas. Sug‘orish hajmi kamaygani o‘z-o‘zidan shuncha miqdorda havza suv sarfi kamayganini isbotlamaydi [3, 6].

Iqtisodiy taqqoslashda tomchilatish jihozi va tayanchning xizmat muddati, ta’mir, energiya, ishchi kuchi va mahsulot sifati hisobga olinishi kerak. Faqat hosilning ko‘payishi texnologiyaning foydaliligini to‘liq ifodalamaydi. Yangi usulni baholash uchun o‘xshash tuproqdagi nazorat va tajriba bloklari, takrorlar hamda bir necha mavsum kuzatuvi rejalashtiriladi. Suv ta’minoti va parvarishdagi farqlar alohida qayd etiladi.

Xulosa

Navoiy sharoitida bog‘ va tokzor agrotexnologiyasi maydon diagnostikasidan boshlanib, nav–payvandtag tanlovi va suv ta’minoti bilan davom etishi lozim. Tuproqdagi tuzlar, sug‘orish suvi sifati va drenaj birgalikda baholangandagina ekish hamda parvarish rejasi asosli bo‘ladi. Zich ekishning maqbulligi daraxt yoki tokning o‘sish kuchi, tayanch va texnika imkoniyatiga bog‘liq.

Amaliy ustuvorliklar — suvni o‘lchash, ildiz qatlamidagi namlikni kuzatish, o‘g‘itni tahlil asosida berish va hosil sifatini qayd etishdir. Taklif etilgan yondashuvlar mahalliy xo‘jalikda bosqichma-bosqich tekshirilishi kerak. Aniq dala ma’lumotlari to‘plangach, agrotexnik me’yorlar va iqtisodiy natijalar hudud hamda nav kesimida aniqlashtiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi va hamkor tashkilotlar. Navoiy viloyatida bog‘lar va tokzorlarni barpo qilish bo‘yicha tavsiyanoma. Navbahor

tumani hokimligi portali, 19.08.2026. Manba

2. Japan Meteorological Agency. ClimatView. Monthly Normal: NAVOI, Uzbekistan. Station 38567; 40.13° N, 65.35° E, 341 m. Manba

3. Allen R. G., Pereira L. S., Raes D., Smith M. Crop evapotranspiration: Guidelines for computing crop water requirements. FAO Irrigation and Drainage Paper 56. Rome: FAO, 1998. Manba

4. Ayers R. S., Westcot D. W. Water quality for agriculture. FAO Irrigation and Drainage Paper 29, Rev. Rome: FAO, 1985. Section 2: Salinity problems. Manba

5. University of California, Davis. Water Quality Guidelines for Trees and Vines. Department of Land, Air and Water Resources. Manba

6. Steduto P., Hsiao T. C., Fereres E., Raes D. Crop yield response to water. FAO Irrigation and Drainage Paper 66. Rome: FAO, 2012. Manba

7. International Organisation of Vine and Wine. OIV Guidelines for sustainable vitiviniculture adapted to table grapes and raisins: Production, storage, drying, processing and packaging of products. Section 6.4. Manba

8. University of California ANR. Chemical precipitation. Maintenance of Microirrigation Systems. Manba

9. University of Florida IFAS Extension. Fertigation for Citrus Trees. Publication HS1306. Manba

10. Washington State University. Soil Health in Orchards. Tree Fruit Extension. Manba

11. University of California ANR. Cover Crops. Solution Center for Nutrient Management. Manba

12. Oregon State University Extension. The role of canopy management in vine

balance. Publication EM 9071. Manba

13. University of California ANR. Emitter Evaluations. Maintenance of Microirrigation Systems. Manba

14. University of California Statewide IPM Program. Prune Pest Management Guidelines. Manba

15. University of Minnesota Extension. Soil moisture sensors for irrigation scheduling. Manba

Elektron manbalarga murojaat sanasi: 31.10.2026. Mahalliy tavsiyanoma va xalqaro manbalar o‘zaro qiyoslandi; xorijiy hududlar me’yorlari Navoiy uchun tayyor me’yor sifatida olinmadi.